

Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskola
Egyháztörténeti Tanszék

Debreceni Kálvinisták Templomegyesülete
(1920-1951)

Hittudományi doktori értekezés
az egyháztörténet tárgykörében

TÉZISFÜZET

Készítette:

Kis Dávid

református lelkipásztor

Témavezető:

Dr. Baráth Béla Levente

egyetemi tanár

Debrecen

2025.

I.A disszertáció tárgya

Egyházunk mai helyzete sok tekintetben korrelál a Horthy-korszakban tapasztaltakkal. A városiasodás társadalmunkban immár kétszáz éve meghatározó folyamat, amely már a 20. század első felében is számos kihívást eredményezett elődeink szolgálatára nézve. A szekularizáció hatása, a média erősödő befolyása, a közösségek életének átrendeződése már akkor is reagálásra, alkalmazkodásra kényszerítette az egyházi közösségeket. Ebben a tekintetben az elmúlt száz év alatt a helyzet csak fokozódott. Mindez abba az irányba terelte érdeklődésemet, hogy az egyháztörténet tárgykörén belül a magyar, közelebbről a debreceni reformátusság két világháború közötti helyzetével és történetével foglalkozzak. Ezért választottam disszertációm témájaként a debreceni reformátusok belmissziós szerveződését, A Debreceni Kálvinisták Templomegyesületét. A Debreceni Kálvinisták Templomegyesületének egyháztörténeti jelentősége több rétegben bontakozik ki előttünk. A debreceni gyülekezet központi szerepéhez nem férhet kétség. A Templomegyesület története a korszak két meghatározó egyházkormányzójának, Baltazár Dezsőnek és Révész Imrének nevével is egybeforrt. A tisztikarban és a támogatók között olyan várostörténeti szempontból is megkerülhetetlen polgárokat találunk, mint Dóczy Gedeon, Karai Sándor, Magoss György, Márk Endre, Szomjas Gusztáv vagy éppen Vásáry István. Mindemellett az egyesület története életszerű képet ad az egyházas kálvinizmus teológiai meglátásaira támaszkodó debreceni belmisszióról.

II. Feldolgozási módszer és a disszertáció gondolatmenete

Minden történeti kutatás célja lényegében ugyanaz. Egy meghatározott korszak eseményeinek, történéseinek feltárása és bemutatása. Ebben az összetett feladatban nélkülözhetetlen állomás a korabeli források felkutatása. A Debreceni Kálvinista Templomegyesülettel kapcsolatban az elsődleges információkat két forráscsoport biztosítja. A levéltári dossziékban található jegyzőkönyvek, egyesületi iratok, szabályzatok, beszámolók, gazdasági dokumentumok és levelezések az egyesület életébe nyújtanak betekintést. A korabeli nyomtatott sajtó a hirdetmények, véleménycikkek és beszámolók útján közöl fontos adatokat. A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában és a Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárban eddig részlegesen feltárt levéltári forrásokat kutattam. A korabeli periodikák közül a legtöbb információt az egyesülethez kötődő „Vasárnap” hetilap biztosít. A napilapok közül a Baltazár Dezső személyéhez kötődő „Egyetértést” használtam a legtöbbször. Az elsődleges források azonban, jellegükből adódóan a bőség ellenére sem tárnak elénk teljes és tökéletes képet az egyesület történetéről. A levéltári anyag tematikus csoportosításában aránytalanságokat találunk. A „Vasárnap” hetilap beszámolóit és hirdetményeit mellett a hosszabb terjedelmű véleménycikkek jelentenek fontos igazodási pontot a kutatásban. Ugyanakkor a heti megjelenés nem biztosította a naprakész információközlést. Éppen ezért terjesztettem ki kutatásaimat a napilapok területére is. A napilapok hasábjai azonban leginkább kampányszerű tudósításokat tartalmaznak, így a Templomegyesület történetét meghatározó folyamatok feltárását önmagukban nem teszik lehetővé. Az elérhető primer források anyagának aránytalanságából az következik, hogy a Templomegyesület valamennyi működési területét, szakosztályi ténykedését maradéktalanul feltárni nem lehet.

Ahhoz, hogy egy történeti kutatás ne akadjon meg az elsődleges források töredékessége miatt, arra van szükség, hogy a fellelhető töredékes információkból következtessünk a hiányzó tárgykörökre. Ennek a munkafolyamatnak azonban előfeltétele, hogy a témához nagyobb kitekintéssel közeledjünk, és a meglévő források értékelését az adott korszak kontextusába ágyazva végezzük el. Révész Imre úgy tartotta, a történeti munkálkodásban az adott korszak szellemi dinamikáját kell megismerni és megérteni ahhoz, hogy a végső következtetések megalapozottak legyenek, így megfelelően a tudomány kritériumainak.¹

¹ RÉVÉSZ: Református történelemszemlélet, 205.

A kutatás ezen fázisában kortárs tanulmányok (például: KISS: Belmisszió; RÉVÉSZ: Mai magyar kálvinizmus), valamint az átfogó elemzést adó későbbi monográfiák (például: BARÁTH: Földbegyökerezés és égbe fogózás; PÜSKI: Magyarország története, a Horthy-korszak 1920-1941.; BUZINKAY.: A Magyar Sajtó Története) segítették a tovább haladást. Természetesen a meghatározott témákkal koncentráltan foglalkozó kötetek és tanulmányok (például: BALOGH: Cívisek világa, HÖRCSIK: Trianon és a Magyar Református Egyház), valamint a Templomegyesület kötődése okán, a Kollégium történeti művek (BARÁTH-FEKETE: Őrállóvá tettek, BARCZA: A Debreceni Református Kollégium Története) is meghatározó igazodási pontot jelentettek számomra.

Az elsődleges források és a feldolgozó irodalom anyagának rendszerező, adatoló, elemző kutatásához tehát a vizsgált korszak szellemtörténeti motívumai adják az értelmező keretet. Ez sohasem egy statikus és lineáris, inkább egy dinamikus és koncentrikus folyamat, amelyben a kutató az általánostól az egyedi felé haladva, a töredékesből a teljesre következtetve végzi feladatát.

Értekezésem első fejezetében a releváns szakirodalmat és a felhasznált forrásokat mutatom be. Majd a második fejezetben egy történeti áttekintéssel helyezem kontextusba a kutatási témát. Teszem ezt abban a reményben, hogy dolgozatomat az egyháztörténetben jártas teológusok mellett olyanok is kézbe veszik majd, akik számára hasznos lehet ez a hosszabb bevezető. Az áttekintést országos, városi és gyülekezeti megközelítéssel fogalmaztam meg, azokra a folyamatokra és eseményekre koncentrálva, amelyek hozzásegítenek a későbbi témák megértéséhez. A harmadik fejezetben a református egyház útkeresésének a korszakra jellemző kezdeményezéseit találjuk. Részletesebben a debreceni belmissziós mozgalom alapvonásai kerülnek bemutatásra, a kegyességtörténeti tradíciók felvázolásával és fogalmi tisztázásokkal kiegészítve. A negyedik fejezetben előbb az egyesület alapító ünnepélyével és az alapítás körüli jogi procedúrákkal foglalkoztam. Ezt követően a Templomegyesület vezetési struktúráját, gazdasági ügyeit és a megszűnés történetét ismerttettem. Az ötödik és hatodik fejezetek a szakosztályi keretben megvalósuló egyesületi életbe adnak betekintést a hitéleti és a jótékony célú kategóriáknak megfelelően. Ezekben a fejezetekben az elméletek ismertetése mellett pragmatikus életképek felmutatására törekedtem. A hetedik fejezetben egy sajtótörténeti áttekintést követően a „Vasárnap” egyesületi hetilap történetét mutattam be. Végül az utolsó fejezetben Baltazár Dezső és Révész Imre személyén és nézetein keresztül hasonlítottam össze az *egyházias* és a *lelki kálvinizmust*.

III. Eredmények összefoglalása

A Debreceni Kálvinisták Templomegyesülete történetében egy olyan szerveződés képe rajzolódik ki előttünk, amely az egyház, közelebbről a debreceni gyülekezet hitéletének megújításán fáradozott. Az egyesület a debreceni belmisszió szellemi irányvonalában gyökerező munkaprogramot valósított meg. Ennek jelentőségére a vizsgált történeti korszak végpontjain elénk táruló gyülekezeti képek kontrasztja hívja fel a figyelmet. A cívisváros kálvinista közössége meghatározó szerepet töltött be az ország reformátusságának életében. Ezt a történelmi felelősséget magán érezve alapította meg egyháztársadalmi egyesületét az 1920 őszen megannyi problémával küzdő gyülekezet. Az ernyőszervezetként funkcionáló Templomegyesület a Baltazár Dezső által is képviselt *egyházias kálvinizmus* szellemétől áthatva kezdte meg az egyházi élet egészére kiterjedő szervező munkáját. A református identitás és a hitélet megelevenítésének, a gyülekezeti szolgálatok bővítésének, jótékonyági teendők megszervezésének, a közösség megerősítésének célkitűzése olyan komplex struktúrát és tervezést feltételez, amely már önmagában igazolja a Templomegyesület jelentőségét. Ezt csak fokozza a gyakorlati megvalósulás jól kutatható forrásanyaga. Az értekezés a korabeli egyházi és debreceni sajtó, valamint a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára és a Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár vonatkozó forrásaira támaszkodva ad életszerű képet a Debreceni Kálvinista Templomegyesület történetéről. Egyik újdonsága az, hogy eddig nem, vagy csak részben kutatott források felhasználásával tárgyalja a korszak egyik legjellegzetesebb kérdését, a belmissziót. Másik novum, hogy a felmerülő témák ismertetésénél az elméleti célkitűzéseket és azok gyakorlati alkalmazását, a megtörtént eseményeket egymással párhuzamba állítva, a kontextus figyelembe vételével végzi el az elemzést. Egyesülettörténeti értekezésként, az egyesületek működéséből fakadóan találunk benne szellem-, intézmény- és gyülekezettörténeti, valamint életrajzkutatási megállapításokat is. A következőkben kutatásunk eredményeit foglaljuk össze néhány pontban.

Az első két fejezetben a témakörhöz kapcsolódó fontosabb irodalom ismertetése és az országos, városi és gyülekezeti hármis relációban megfogalmazott történeti áttekintés került kifejtésre. A Templomegyesület életét meghatározó, a korszakra jellemző – társadalmi, gazdasági, politikai, felekezeti és hitéleti – sajátosságok körülírása a későbbiekben kifejtett témák jobb megértését hivatott szolgálni.

A harmadik fejezet a református egyházban megmutatkozó megújulási törekvések tömör bemutatása után a debreceni közösségben felfedezhető kegyességi hagyományokat tárgyalja. Kronologikus sorrendben haladva jutunk el a hitvallásokra épülő, kálvinista öntudatban és puritán vallásgyakorlásban kikristályosodó, az észszerűség elvét és a megújulás szükségességét elismerő *egyházias kálvinizmushoz*. Baltazár Dezső lényegében ezt az irányvonalat és gyakorlati munkaprogramot tette az egyházkerület fő rendezőelvévé püspökké választását követően. Közel tíz évvel később pedig a debreceni gyülekezet megújításában is az *egyházias kálvinizmus* eszmeisége kapta a főszerepet. Ebben az egységben kapott helyet a belmisszió és a *magyar vallás* fogalmi tisztázása is.

A következő fejezet az egyesületalapítás konkrét eseményeit ismerteti. Külön kifejtésre kerül az a több évig elhúzódó jogi procedúra, mely felülírta az eredeti szándékot a Templomegyesület státuszára vonatkozóan. A hosszadalmas engedélyezési eljárás útvesztőit félretéve döntöttek úgy a debreceni reformátusság prominens tisztségviselői, hogy az egyesületet a presbitérium fennhatósága alá vonva biztosítják a megkezdett munka kiteljesedését. Az összetételében és struktúrájában is folytonosan változó tiszttakar, valamint a szakosztályokra épülő működési struktúra bemutatása után a kálvinista nők szerepének ismertetése következik. A fejezet záró szakasza az egyesület megszűnését tárgyalja.

Az ötödik tematikus egység a hitélet megújítását munkáló szakosztályok közül azokat veszi sorba, amelyek tevékenységét a töredékes primer forrásanyagból kiindulva, a kontextust biztosító szellemi folyamatok alapján rekonstruálni lehetett. A Hitvédelmi szakosztály jól adatolt ténykedésének fókuszában a majd' két évtizeden keresztül szervezett előadássorozat volt. A fennállásában szinte az egész korszakot átölelő kezdeményezés önmagában egyháztörténeti jelentőségű, és a szervezők ezirányú elkötelezettségét bizonyítja. Az Ének- és zene szakosztály története az egyházon belüli feszültségek veszélyeire hívja fel a figyelmet. Míg a Templom szakosztály szervezési feladatai, különös tekintettel a tanyai istentiszteletek újraindítására és megerősítésére a Templomegyesület szolgálatának jelentőségét támasztja alá. A Kálvinház szakosztály működése kettősséget mutat. Hiszen hiába az egyik legjobban adatolt és legaktívabb munkaágról van szó, fő célkitűzését, a Kálvinház felépítését mégsem sikerült megvalósítania. Bár az ifjúsággal több szakosztály is foglalkozni hivatott, annak hitéleti megvalósulása korlátozott eredményeket ért el. Ennek oka a városban meglévő, jól működő ifjúsági egyesületek és egyes szakosztályok szervezési sikertelensége volt. Ez

alól a Templomegyesület keretében működő cserkészcsapatok jelentették az üdítő kivételt.

A Templomegyesület működésének másik nagy témakörével, a szeretetszolgálattal foglalkozik a hatodik fejezet. A szakasz kezdetén a teológiai megközelítéseket ismertettük. Ezt követően a debreceni társadalom szegény rétegeinek helyzetét valamint a debreceni szegénygondozás tradícióit mutattuk be. A diakóniai szolgálatok megkülönböztetett alkalmi voltak a karácsonyi szeretetünnepélyek, amelyeken több száz gyerekek és felnőttek osztottak szeretetsomagokat évtizedeken keresztül. A fejezet második felében olyan kezdeményezéseket és szolgálatokat mutattunk be, amelyek nem a Templomegyesület keretében, de jellemzően azzal együttműködésben valósultak meg. Az egyházi tagozódás folyamatában a vezető tisztségviselők a szociális segítség feladatellátásban látták a debreceni gyülekezet egységességének kulcsát. A fejezet utolsó szakaszában bemutatott statisztikai adatok tükrében elgondolásuk érthetővé válik.

A hetedik fejezet a sajtó kérdéskörével foglalkozik behatóan. A Templomegyesület fenntartásában majd' két évtizedig megjelentő „Vasárnap” hetilap története mellett a református és az egyházi sajtó helyzetét is ismertettük. A gazdasági nehézségek ismertetését követően kapott helyet az egységes református sajtó és a református napilap kérdésének tárgyalása.

Az utolsó fejezetben a Templomegyesület két meghatározó alakjának, Baltazár Dezsőnek és Révész Imrének kapcsolatán keresztül tártuk fel az *egyházias* és a *lelki kálvinizmus* relációját. Bár a két debreceni püspök kapcsolata hullámvonalnak mondható. Mégis kijelenthető, hogy különböző karakterük, lelki beállítottságuk és kegyességük ellenére a debreceni reformátusság hasznára vált kettejük együttműködése.

Úgy vélem, a református belmisszió történetének ez a sajátos, debreceni fejezete új szempontokkal gazdagította a korszak református egyháztörténetének megértését.

IV. Tézisek a disputára

1. tézis

A Debreceni Kálvinisták Templomegyesülete a város belmissziós mozgalmának kereteiből bontakozott ki. Ennek megfelelően a Templomegyesület eszmeiségében szignifikánsan megmutatkozott a hitvallások tiszteletben tartására és a bibliás keresztyénség gyakorlatiasságára épülő tradíció, valamint a külföldi evangéliumi mozgalmak személyes kegyességet előtérbe állító munkaprogramja.

2. tézis

„A Templomegyesület olyan munkaprogrammal állt elő, amely szisztematikusan akarta munkába venni az egyháztársadalmi élet területeit.” A nevezett munkaprogram központi célkitűzései a következők voltak: a kálvinista identitás erősítése, a közösséghez tartozás igényének felélesztése, az egyházi aktivitás fokozása, a gyülekezeti élettől távol maradók felkeresése, megszólítása. A célok elérése érdekében, a Hitéleti szakosztályok a teljes református lakosság körében, az egyházi élet valamennyi szegmensére kiterjedően végezték sokrétű és változatos szolgálatukat.

3. tézis

Az egyházrészi tagozódás folyamatában a vezető tisztségviselők a szociális segítség feladatellátásában vélték megragadhatónak a debreceni reformátusság egységességét. A döntéshozók helyzetértékelését minden bizonnyal jelentős mértékben meghatározta a Debreceni Kálvinisták Templomegyesületének „jótékonycélú” szolgálata. A Templomegyesület legfontosabb hozzájárulása a diakónia területéhez a magas fokú szervezettség volt.

4. tézis

A Debreceni Kálvinisták Templomegyesületének hivatalos hetilapja majd' két évtizeden keresztül a „Vasárnap” volt. A lap jelentősége kettős: egyrészt sokszínű és hiánypótló forrást biztosít a Templomegyesület történetének vizsgálatához. Másfelől története fontos adalékul szolgál a korabeli református sajtó helyzetének árnyaltabb megismeréséhez.

5. tézis

A Debreceni Kálvinisták Templomegyesületének két meghatározó alakja, Baltazár Dezső és Révész Imre, egyben két teológiai irányzat az *egyházias kálvinizmus* és a *lelki kálvinizmus* jeles képviselője is volt. A korszak két jelentős tiszántúli püspöke egymás munkatársaiként nem értettek mindenben egyet, de a református egyház iránti elhivatottságuk, egymást megbecsülő szolgatársakká formálta őket.

I. Subject of the dissertation

The current situation of our church correlates in many respects with that experienced during the Horthy era. Urbanization has been a defining process in our society for two hundred years now, and even in the first half of the 20th century, it presented numerous challenges to the ministry of our predecessors. The effects of secularization, the growing influence of the media, and the restructuring of community life forced church communities to react and adapt even then. In this respect, the situation has only intensified over the past hundred years. All this led me to focus my interest on church history, specifically the situation and history of the Hungarian Reformed Church in Debrecen between the two world wars. That is why I chose the home missionary organization of the Reformed Church in Debrecen, the Debrecen Calvinist Church Association, as the topic of my dissertation. The ecclesiastical significance of the Debrecen Calvinist Church Association unfolds before us in several layers. There is no doubt about the central role of the Debrecen congregation. The history of the Church Association is intertwined with the names of two influential church leaders of the era, Dezső Baltazár and Imre Révész. Among the leadership board and the supporters, we find citizens who are indispensable from a city history perspective, such as Gedeon Dóczy, Sándor Karai, György Magoss, Endre Márk, Gusztáv Szomjas, and István Vásáry. In addition, the history of the Association provides a realistic picture of the Debrecen Home Mission, which was based on the theological views of ecclesiastical Calvinism.

II. Method of processing and the train of thought of the dissertation

The goal of all historical research is essentially the same: to explore and present the events and happenings of a specific era. An indispensable step in this complex task is the search for contemporary sources. Two groups of sources provide primary information about the Calvinist Church Association of Debrecen. The minutes of meetings, association documents, regulations, reports, financial documents, and correspondence found in the archival files provide insight into the life of the Association. The contemporary press provides important information through announcements, opinion pieces, and reports. I have researched archives that have been partially uncovered in the Archives of Transilvanian Reformed Church District and the Hajdú-Bihar County Archives. Among the periodicals of the time, the weekly newspaper „Sunday”, which was associated with the Association, provides the most information. Among the daily newspapers, most often I used „Consensus”, which was connected to Dezső Baltazár. However, despite their abundance, the primary sources do not provide a complete and perfect picture of the history of the Association due to their nature. There are imbalances in the thematic grouping of the archival material. In addition to the reports and announcements in the weekly newspaper „Sunday”, longer opinion pieces are an important point of reference in the research. At the same time, weekly publication did not ensure up-to-date information. For this reason, I extended my research to daily newspapers. However, the columns of daily newspapers mostly contain campaign-style reports, so they do not allow for the exploration of the processes that shaped the history of the Church Association on their own. The disproportionate nature of the available primary sources means that it is not possible to fully explore all areas of the Church Association's activities and the work of its various departments.

In order to prevent historical research from being hindered by the fragmentary nature of primary sources, it is necessary to draw conclusions about missing topics from the fragmentary information that can be found. However, this process requires that we approach the subject with a broader perspective and evaluate the existing sources in the context of the given era. Imre Révész believed that in historical work, it is necessary to know and understand the intellectual dynamics of the given era in order of well founded final conclusions, thus meeting the criteria of science. At this stage of the research,

contemporary studies, as well as later monographs providing comprehensive analysis helped to further progress. Of course, volumes and studies focusing on specific topics, as well as the historical works of the College due to its connection to the Church Association, also served as decisive points of reference for me.

The intellectual motifs of the period under examination thus provide the interpretative framework for the systematic, data-driven, analytical research of primary sources and secondary literature. This is never a static and linear process, but rather a dynamic and concentric one, in which the researcher proceeds from the general to the specific, inferring the whole from the fragmentary.

In the first chapter of my dissertation, I present the relevant literature and utilized sources. Then, in the second chapter, I place the research topic in context with a historical overview. I do this in the hope that my thesis will be read not only by theologians familiar with church history, but also by those who may find this longer introduction useful. I have formulated the overview from a national, urban, and congregational perspective, focusing on the processes and events that help to understand the later topics. In the third chapter, we find the initiatives characteristic of the era in the Reformed Church's search for a new path. More specifically, the basic features of the Home Mission movement in Debrecen are presented, supplemented by an outline of the traditions of piety and conceptual clarifications. In the fourth chapter, I first dealt with the Association's founding ceremony and the legal procedures surrounding its establishment. I then described the management structure, economic affairs, and history of the Church Association's dissolution. The fifth and sixth chapters provide insight into the life of the Association within the framework of its departments, according to the categories of religious and charitable purposes. In these chapters, in addition to presenting theories, I have endeavored to present pragmatic examples from real life. In the seventh chapter, following an overview of press history, I presented the history of the Association's weekly newspaper, „Sunday”. Finally, in the last chapter, I compared ecclesiastical and spiritual Calvinism through the personalities and views of Dezső Baltazár and Imre Révész.

III. Summary of results

The history of the Calvinist Church Association of Debrecen reveals an organization that worked to renew the religious life of the church, specifically the congregation in Debrecen. The Association implemented a work program rooted in the spiritual direction of the Debrecen Home Mission. The significance of this is highlighted by the contrast between the images of the congregation that emerge at the end of the historical period under review. The Calvinist community of the „cívís city” played a decisive role in the life of the Reformed Church in Hungary. Feeling this historical responsibility, the congregation, which was struggling with many problems in the autumn of 1920, founded its Church Social Association. The Church Association, functioning as an umbrella organization, began its organizational work covering the entire church life, imbued with the spirit of ecclesiastical Calvinism represented by Dezső Baltazár. The goals of reviving Reformed identity and religious life, expanding congregational services, organizing charitable activities, and strengthening the community require a complex structure and planning that in itself justifies the importance of the Church Association. This is further enhanced by the well-researchable source material on its practical implementation. The dissertation provides a realistic picture of the history of the Calvinist Church Association of Debrecen, drawing on contemporary ecclesiastical and Debrecen press sources, as well as relevant sources from the Archives of Transilvian Reformed Church District and the Hajdú-Bihar County Archives. One of its novelties is that it discusses one of the most characteristic issues of the period, the Home Mission, using sources that have not been researched before, or only partially. Another novelty is that, when discussing the topics that arise, we analyzed the theoretical objectives and their practical application, comparing actual events with each other and taking the context into account. As a treatise on the history of associations, it also contains findings on intellectual history, institutional history, congregational history, and biographical research arising from the functioning of associations. In the following, we summarize the results of our research in a few points.

The first two chapters present an overview of the most important literature related to the topic and a historical review formulated in terms of the threefold relationship between the nation, the city, and the congregation. The description of the social, economic, political, denominational, and religious characteristics that defined the life of the Church

Association and were typical of the era serves to facilitate a better understanding of the topics discussed later.

The third chapter, after a concise presentation of the renewal efforts evident in the Reformed Church, discusses the devotional traditions that can be found in the community of Debrecen. Proceeding in chronological order, we arrive at ecclesiastical Calvinism, which is based on creeds and crystallized in Calvinist self-awareness and Puritan religious practice, recognizing the principle of rationality and the need for renewal. Baltazár Dezső essentially made this direction and practical work program the main organizing principle of the diocese after his election as bishop. Nearly ten years later, the ideology of ecclesiastical Calvinism also played a major role in the renewal of the Debrecen congregation. This unity also included the clarification of the concepts of Home Mission and Hungarian religion.

The following chapter describes the specific events surrounding the founding of the Association. Special attention is given to the legal proceedings that dragged on for several years and overrode the original intention regarding the status of the Church Association. Leaving aside the maze of lengthy licensing procedures, prominent officials of the Reformed Church in Debrecen decided to place the Association under the authority of the presbytery to ensure the completion of the work that had been started. After presenting the constantly changing composition and structure of the clergy, as well as the operational structure based on departments, the role of Calvinist women is discussed. The concluding section of the chapter deals with the dissolution of the Association.

The fifth thematic section lists those departments working on the renewal of religious life whose activities could be reconstructed on the basis of fragmentary primary sources and the intellectual processes that provided context. The focus of the well-documented activities of the Faith Protection Department was a series of lectures organized over a period of nearly two decades. This initiative, which spanned almost the entire period of its existence, is significant in terms of church history and demonstrates the commitment of its organizers. The history of the Singing and Music Department draws attention to the dangers of tensions within the church. Meanwhile, the organizational tasks of the Church Department, with particular regard to the resumption and strengthening of worship services in rural areas, underscore the importance of the Church Association's ministry. The Calvin House Department shows a duality in its operation. Although it is one of the

best documented and most active departments, it has not yet succeeded in achieving its main objective, the construction of the Calvin House. Although several departments are dedicated to work with young people, their religious activities have achieved limited results. This is due to the organizational failures of the well-functioning youth associations and certain departments in the city. The scout troops operating within the framework of the Church Association were a refreshing exception to this.

The sixth chapter deals with another major topic of the Church Association's activities, namely the charity work. At the beginning of this section, we presented the theological approaches. Then we described the situation of the poor in Debrecen society and the traditions of caring for the poor in Debrecen. The Christmas charity celebrations were special occasions for diaconal services, during which charity packages were distributed to hundreds of children and adults for decades. In the second half of the chapter, we presented initiatives and services that were not carried out within the framework of the Church Association, but typically in cooperation with it. In the process of church division, the leading officials saw social assistance as the key to the unity of the Debrecen congregation. Their thinking becomes understandable in light of the statistical data presented in the last section of the chapter.

The seventh chapter deals in depth with the issue of the press. In addition to the history of the weekly newspaper „Sunday”, which was published by the Church Association for almost two decades, we also describe the situation of the Reformed and ecclesiastic press. After describing the economic difficulties, we discuss the issue of a unified Reformed press and the Reformed daily newspaper.

In the last chapter, we explored the relationship between ecclesiastical and spiritual Calvinism through the relationship between two influential figures of the Church Association, Dezső Baltazár and Imre Révész. Although the relationship between the two bishops of Debrecen can be described as turbulent, it can still be said that, despite their different characters, spiritual dispositions, and piety, their cooperation was beneficial to the Reformed community of Debrecen.

I believe that this unique chapter in the history of the Reformed Church in Debrecen has enriched our understanding of the history of the Reformed Church during this period with new perspectives.

IV. Theses

Thesis 1

The Calvinist Church Association of Debrecen emerged from the city's Home Mission movement. Accordingly, the Church Association's ideology was significantly influenced by a tradition based on respect for creeds and practical biblical Christianity, as well as the work program of foreign evangelical movements that emphasized personal piety.

Thesis 2

“The Church Association presented a work program that sought to systematically address all areas of church life.” The central objectives of the work program were as follows: strengthening Calvinist identity, reviving the desire to belong to the community, increasing church activity, and reaching out to those who were distant from congregational life. In order to achieve these goals, the Faith Departments carried out their diverse and varied ministries among the entire Reformed population, covering all segments of church life.

Thesis 3

In the process of church division, senior officials believed that the unity of the Reformed Church in Debrecen could be achieved through social assistance. The decision-makers' assessment of the situation was undoubtedly influenced to a significant extent by the "charity" work of the Debrecen Calvinist Church Association. The Church Association's most important contribution to the field of diaconia was its high degree of organization.

Thesis 4

For nearly two decades, „Sunday” was the official weekly newspaper of the Calvinist Church Association of Debrecen. The newspaper is significant in two ways: on one hand, it provides a diverse and valuable source for studying the history of the Church Association. On the other hand, its history serves as an important addition to a more nuanced understanding of the situation of the Reformed press at the time.

Thesis 5

Two prominent figures of the Calvinist Church Association of Debrecen, Dezső Baltazár and Imre Révész, were also distinguished representatives of two theological trends: ecclesiastical Calvinism and spiritual Calvinism. The two important bishops of the Trans-Tisza region did not agree on everything as colleagues, but their dedication to the Reformed Church made them respectful co-workers.

KIS, D.: „A debreceni presbitérium igen nagy célra van elhívva...” Vitás ügyek a debreceni presbitériumban az 1920-as évek első felében, in: *Studia Universitatis Babes-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica*, 68/1. (2023) 126-145. (MTMT: 36284533)

KIS, D.: Belmisszió a magyar református egyházban, in: MOLNÁR, D. – MOLNÁR, D. (ed.): XXVI. *Tavaszi Szél Konferencia 2023 : Tanulmánykötet I.*, Budapest, 2023. 134–144. (MTMT: 36284610)

KIS, D.: Trianon és a református időszakai sajtó: első reakciók a tiszántúli református sajtótermékekben, in: MOLNÁR, D. – MOLNÁR, D. (ed.): *Trianon Doktorandusz Konferenciasorozat Tanulmánykötet*, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2023. 138–148. (MTMT: 36284613)

KIS, D.: KOVÁCS KRISZTIÁN: Határmezsgyén, A református egyház a történelmi örökség és a megújulás esélyei között az 1989/1990-es rendszerváltást követően, in: *Studia Debreceni Teológiai Tanulmányok*, 10/1-2. (2018.) 140-142. (MTMT: 36284541)

KIS, D.: Hálaadás és elköteleződés (Zsolt 118, 14-15. 28-29.), in: *Igazság és Élet: Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára (1788-8174)*, Kiadja a Tiszántúli Református Lelkésztovábbképző Intézet, Debrecen, 14/4. (2020) 783-785. (MTMT: 36284603)